

Dr. sc. Omer Hamzić

Muse Ćazima Ćatića 18, Gračanica

NASTUPANJE JEDINICA JUGOSLOVENSKE ARMIJE I BORBE SA OSTACIMA USTAŠKO- DOMOBRANSKIH (HRVATSKIH) I NJEMAČKIH SNAGA NA PRAVCU SRNICE – DOBOROVCI – GRAČANICA, U PROLJEĆE 1945. GODINE

**(ODLOMAK IZ NEOBJAVLJENOG RUKOPISA “DOBOROVCI KOD
GRAČANICE – HISTORIJSKA MONOGRAFIJA”)**

Vojne operacije u trouglu Gračanica – Gradačac – Srebrenik, početkom 1945. godine

Odlukom Vrhovnog štaba NOVJ, od 1. januara 1945. godine, formirana je Druga armija, u čiji sastav su ušle 17., 28., 23., 25., i 45. divizija kao i jedinice 3. korpusa. Planirajući završe operacije u ovom dijelu Bosne, Štab 2. armije je utvrdio zone dejstva podčinjenim divizijama. Tako je, polovinom januara, 23. srpska divizija NOVJ sa svojim brigadama – 9. 14. i 7., prebačena iz doline Spreče i sa Ozrena na širu prostoriju Gračanica – Brčko – Gradačac, sa zadatkom da očisti Ozren od četnika, da zauzme Gračanicu i nastavi gonjenje Hrvatskih i njemačkih snaga prema Doboju.

Prema obavještajnim podacima, polovinom januara 1945. godine u Gračanici i

bližoj okolini nalazilo se oko 4.000 ustaša i domobrana u jedinicama 12. divizije Hrvatskih oružanih snaga. To su bile glavne snage koje su branile Gračanicu od partizanskih napada. U Doboju i okolini nalazilo se oko 2.000 Nijemaca, ustaša i nešto četnika. Dolinom Bosne, do Sarajeva ka Doboju, povlačila se 297. njemačka pješadijska divizija, a na cesti Maglaj – Doboj bili su dijelovi 104. lovačke divizije. U Gradačcu se utvrdilo oko 2.000 četnika, dok se na potezu između Gradačca i Brčkog nalazilo još oko 1.500 ustaša i zelenokadrova. Između Gračаницe i Gradačca, na južnim obroncima Trebave bila je grupacija od oko 2.000 četnika. Isto toliko bilo ih je na planini Ozren s lijeve strane Spreče. Na liniji Gračanica – Soko – Doborovci – Biberovo Polje nalazile su se 3., 5., i 9. boj-

na 3. gorskog zdruga "bosanskih planinaca" (zelenog kadra) i dvije ustaške bojne 12. ustaškog zdruga, na Trebavi četničke jedinice Draže Mihajlovića i u širem rejonu Doboja, jedinice njemačke 104. lovačke divizije. Takvim rasporedom ustaško-domobranskih i četničkih snaga, njemačke jedinice u dolini Bosne bile su prilično obezbijeđene od iznenadnog napada jedinica NOVJ iz istočne Bosne.¹

U periodu od januara do aprila 1945. godine, u trouglu Gračanica – Gradačac – Srebrenik, zbog strategijske važnosti tog prostora, vođene su takoreći danonoćne četveromjesečne borbe između jedinica NOVJ i Hrvatskih oružanih snaga (HOS)², te četničkih i njemačkih jedinica koje su se povlačile prema zapadu. U tom području posebno je bio interesantan strateški pravac Brčko – Gradačac – Gračanica, a naročito komunikacija Gradačac – Srnice – Doborovci – Soko – Gračanica, kao odbrambena linija na pravcu nastupanja jakih partizanskih jedinica iz pravca Srebrenika i Tuzle i kao odstupnica kako Hrvatskim, tako i njemačkim snagama iz doline Drine i Posavine u dolinu Bosne i prema Doboju.

U skladu sa naređenjem Štaba 2. armije o pregrupisanju snaga 23. srpske divizije, 15. januara 1945. godine, 7. srpska brigada pokrenula se sa Ozrena, iz rejona Bosanskog Petrovog Sela i Puračića u rejon Srebrenika, sa zadatkom da posjedne položaje na cesti Srnice – Gračanica, u rejonu sela Doborovci – zaseok Kupresi. Opći zadatak Brigade bio je da sa šireg prostora Doborovaca ofanzivno djeluje prema Gračanicama i Brčkom.

U nizu manjih i većih sukoba oko Doborovaca, značajan je bio iznenadni napad koji su 20 januara izvele hrvatske (ustaške i zelenokadrovske) snage iz rejona Soko, na partizanske položaje Monj i Bandru, s namjerom da protjeraju borce Četvrtog bataljona 7. srpske brigade sa tih dominantnih položaja s obje strane saobraćajnice Gračanica – Gradačac – Brčko. Poslije tročasovnih borbi, borci Četvrtog bataljona uspjeli su razbiti sve te napade i protjerati neprijatelja na polazne položaje u rejonu sela Soko.³

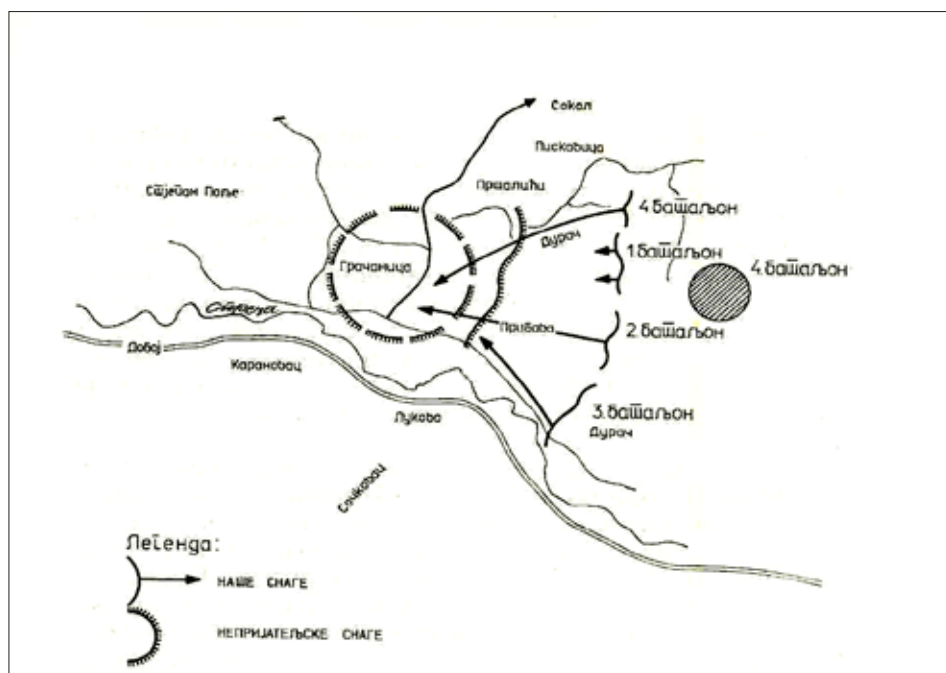
Prodor njemačkih snaga, 18. januara, do ispred Zvornika izazvao je novo veliko pregrupisanje partizanskih snaga u istočnoj Bosni. U sklopu tih operacija, Štab 23. srpske divizije, naredio je svojoj 7. i 9. brigadi pokret u pravcu Brčkog koji je uslijedio 23. januara 1945. godine u 13.00 sati. Nakon tog pomjeranja, na širokom frontu, istočno od Gračаницe i Gradačca ostala je samo 14. srpska brigada sa Posavsko-trebavskim odredom i 1. bataljonom 1. brigade beogradske divizije KNOJ-a. Na položajima istočno od Gračаницe 14. srpska brigada imala je zadatak da sprečava prodor njemačkih i ustaško-domobranskih snaga pravcem Gračanica – Tuzla. Pod njenom operativnom komandom bio je 1. bataljon 1. beogradske brigade KNOJ-a, stacioniran u Srnicama i Posavsko-trebavski odred raspoređen u rejonu Doborovaca.

Nakon pomjeranja spomenutih srpskih brigada, već sutradan, 24. januara, u 17.30 sati, uz prethodnu minobacačku pripremu, uslijedio je jači napad Hrvatskih oružanih snaga (zeleni kadar i ustaše), iz pravca Sokola i Džakula na tek zaposjednute položaje 1. i 2. bataljona Posavsko-trebavskog odreda, koji su se morali povući na nove položaje: Kapetanova bina (k. 200) – Begov han – Srnice. U isto vrijeme, 1. bataljon, 1. beogradske brigade KNOJ-

1 Svetislav Miladinović Slavko, *Četrnaesta srpska brigada*, Beograd 1982., 369

2 Od 1. decembra 1944. godine došlo je do objeđivanja Domobranstva i Ustaške vojnice u jedinstvene Hrvatske oružane snage ili HOS, tako da upotreba termina domobranci i ustaše poslije tog datuma ne odgovara službenom nazivu te vojske.

3 U knjizi *Sedma srpska brigada*, autora Đure Zlatkovića i Miloša D. Bakića, Gradina – Niš, 1986., str. 355 piše da su napadači tom prilikom imali 15 poginulih i 24 ranjena

Raspored snaga 5. aprila 1945., oko Gračanice. Dragoljub Mirčetić, 20 srpska brigada, bg. 1986., str. 189

a posjeo je položaje oko sela Vučkovaca, sa isturenim dijelovima u Kerepu i Biberovom Polju. Napadi Hrvatskih oružanih snaga (zeleni kadar i ustaše), u sadejstvu sa četnicima, na tom pravcu nastavljeni su i sljedećeg dana. Prvi bataljon 1. brigade KNOJ-a potisnut je iz Vučkovaca preko rijeke Tinje, dok se Posavsko-trebavski odred jedva održavao u rejonu Kapetanova bina – Srnice.

Da bi zaustavio ofanzivna dejstva iz pravca Sokola i stabilizovao stanje na sektoru Doborovci – Srnice – Biberovo Polje, morao je intervenisati Štab 14. srpske brigade, koji je sa svoja dva bataljona, 30. januara, pritekao u pomoć Posavsko-trebavskom odred i 1. bataljonu KNOJ-a. Nakon više okršaja na tom sektoru, partizani nisu uspjeli ponovo zauzeti Doborovce i Srnice, pa je Štab 14. srpske brigade odlučio da zadrži svoj 3. bataljon na liniji Kupres – Biberovo Polje – Doborovci.⁴

4 Esad Tihić, *Posavsko-trebavski odred*, Beograd 1983., 274–277

Napadi jedinica 23. divizije (7. i 9. srpske brigade) na Brčko, zajedno sa ostalim krupnim jedinicama NOVJ na sektoru Brčko – Bijeljina, ugrozili su pokret njemačke 22. pješadijske divizije niz Drinu i njene dalje planove u povlačenju prema zapadu. Da bi otklonila tu opasnost, njemačka komanda je koncentracijom svojih jačih snaga bočno napala sa Trebave, Ozrena i iz Gračanice, direktno na položaje Četrnaeste srpske brigade i tako privukla na sebe ostale snage 23. srpske divizije prema Gračanici.

Zbog nepovoljnog razvoja situacije na tom sektoru, Štab Druge armije i Štab 23. divizije 9. februara donose odluku da 7. srpsku brigadu vrate sa sektora Brčko na ugrožene prostore sjeverno i istočno od Gračanice i da tako olakšaju položaj 14. srpske brigade. Na svom povratku, u noći između 9. i 10. februara, Drugi i Treći bataljon 7. srpske brigade napali su dvije brigade mjesnih četnika u Vučkovcima i jednu brigadu srbijanskih četnika na Sr-

nicama i nakon oštre jednočasovne borbe prisilili ih da se s položaja u Vučkovcima povuku prema Gradačcu, dok su se četnici sa Srnica povukli na širi prostor Bibero-va Polja. Nastavljajući pokret, 10. februara, glavnina 7. srpske brigade, razmjestila se na prostoru Špionice, a Protivtenkovska baterija i Minobacački divizion u selu Cerik. Sa novodostignutih položaja brigada je imala zadatak da obezbjeđuje pravce od Gračanice i Gradačca i da ofanzivnim dejstvima na svim pravcima oslabi pritisak ustaških i njemačkih snaga pristiglih iz Doboja na jedinice 14. srpske brigade, te da joj pomogne da vrati izgubljene položaje. U narednim danima brigada je vodila borbe sa četnicima u širem rejonu Bibero-va Polja i Lušnice, zatim sa ustaškim snagama u Moranjcima, Kerepu, Ibrićima itd.

Za to vrijeme na bočnim položajima 14. srpske brigade, koji su i bili najistureniji, vladalo je zatišje. U međuvremenu, Nijemci su u najvećoj tajnosti povukli svoje snage prema Gračanici. Primijetivši te pokrete, bataljoni 14. srpske brigade, krenuli su za njima, ali su se brzo morali zaustaviti. Tokom tih pomjeranja, 7. srpska brigada usmjerava svoja dejstva prema Sokolu. U rano jutro, 15. februara kreće u napad preko Čekanića i Vranovića i sa svojim Drugim bataljonom, tokom dana, izbija na Bukvu iznad Sokola (k. 505), a sa Četvrtim zaposjeda k. 404 bez borbe. Tako su jedinice NOVJ, potisnuvši Nijemce i 14. i 15. ustašku bojnu sa veoma značajnih taktičkih objekata Monj – Bukva – Stražba i k. 374 iznad Vranovića, direktno ugrožavale Gračanicu. Kako su ti položaji, kao predstraža Gračanice, za ustaše i Nijemce bili od izuzetnog značaja, oni su ih, 15. februara, uz snažnu artiljerijsku podršku uspješli ponovo privremeno zauzeti. Istog dana uslijedio je žestok protivnapad jedinica 7. srpske brigade i teške borbe na liniji Bukva – Stražba, uz velike gubitke i na jednoj i na drugoj strani. U tim borbama položaji na Bukvi i Stražbi više puta prelazili su

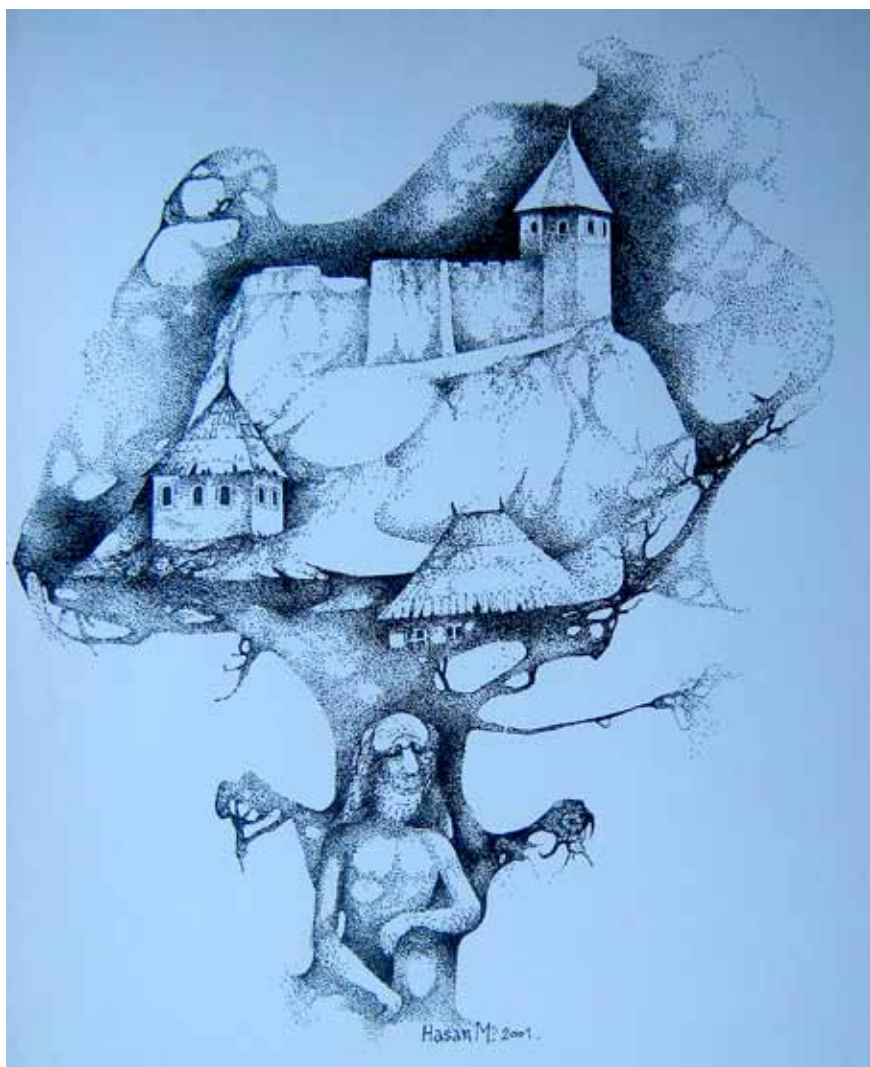
iz ruke u ruku. Pod pritiskom jedinica 7. srpske brigade, hrvatske i njemačke snage, sljedećeg dana, 16. februara, počele su postepeno povlačenje ka Sokolu i Gračanici.

U narednim danima na tom sektoru došlo je do žestokih borbi i pregrupisavanja jedinica i na jednoj i na drugoj strani. Tako se 9. srpska brigada, 18. februara, našla na liniji s. Trnovci – Monj, odakle je sadejstvujući bataljonima 7 srpske brigade i dalje napadala na položaje prema Gračanici. Pod pritiskom tih brigada i zbog opasnosti da u Gračanici ne budu opkoljene, njemačke jedinice povukle su se iz grada, 19/20. februara, prema Doboju. Iste noći došlo je do novog pregrupisavanja jedinica 23. srpske udarne divizije na užem prostoru Gračanice. Potom su uslijedila ofanzivna dejstva duž komunikacije Doborovci – Soko – Gračanica i ulazak partizanskih jedinica u Gračanicu, 24. februara 1945. godine.⁵

Borba za komunikaciju Brčko – Srnice – Doborovci – Gračanica – Doboju

Izbijanjem jedinica 45. i 25. divizije u dolinu Bosne, na širokom frontu od Maglaja do Modriče bilo je ugroženo izvlačenje snaga 21. njemačkog armijskog korpusa iz Sarajeva i uporišta u dolini Bosne. Stoga je komanda njemačke grupe armija E naredila štabu 34. korpusa da odbaci jedinice 2. armije JA od rijeke Bosne, da oslobodi komunikaciju Brčko – Gračanica i tu uspostavi liniju odbrane. Nijemci su ovu operaciju nazvali "Majska oluja". Pored navedenih njemačkih jedinica iz pravca Brčkog i Šamca u operaciji su učestvovala i snage borbene grupe "Gajger" (po njihovom komandantu Feliksu Gajgeru), potpomognute domobransko-ustaškim snagama iz pravca Doboja. Pošto su se prikupile, te su jedinice, 17. marta, napale položaje 25. divizije na sektoru Sjenina – Osječani, s ciljem da prihvate njemačku

⁵ Đuro Zlatković i Miloš D. Bakić, *Sedma srpska brigada*, Gradina – Niš, 1986., 383 i 384

kolonu koja se probijala od Brčkog i Gradačca prema Gračanici.

Brzi i koncentrisani napadi njemačko-ustaških snaga na vitalne komunikacije u istočnoj Bosni zahtijevali su brzo pregrupisavanje jedinica 2. armije, koje su nastojale da onemoguće njemačkim snagama posjedanje komunikacije Brčko–Gradačac i Srnice – Doborovci – Gračanica – Doboj i njihovo prebacivanje preko rijeke Save.

Da bi ojačao liniju odbrane, Štab 23. divizije prebacio je svoju 7. srpsku brigadu sa Ozrena na desnu stranu rijeke Spreče,

koja već 21. marta stiže u rajon Vranovića i usmjerava se prema dominantnim kosama Stražba i Bandra. Tokom dana, gotovo pod stalnom neprijateljskom vatrom, pristigle jedinice 7. srpske brigade, uz pomoć Inženjerskog bataljona, utvrđivale su položaje na liniji Doborovci – Ibrići–Skopljaci.

Za vitalnu komunikaciju Brčko – Srnice – Doborovci – Gračanica – Doboj vodile su se skoro neprekidne borbe od 23. marta do 5. aprila 1945. godine, uz znatne ob strane gubitke. Bandra i Stražba, dominantna brda iznad Doborovaca, u tom periodu

bila su poprišta vrlo žestokih okršaja jedinica 23. srpske divizije NOVJ s višestruko nadmoćnijim hrvatskim, njemačkim i četničkim snagama, koje su se grčevito branile na domak Gračanice. Iz pravca Doboja prema Gračanici, pored domaćih (hrvatskih) bile su usmjerene jake njemačke snage – dijelovi 7. njemačke “Princ Eugen” divizije, iz pravca Brčkog nastupali su 149. i 724. puk 117. lovačke i 18. puk njemačke 22. divizije, koja se izvlačila iz doline Drine i sa obronaka Trebave jake četničke formacije koje su se sredinom septembra 1944. godine povukle iz Srbije.

U toku 21. marta, 7. srpska brigada držala je sljedeće položaje: Četvrti bataljon od zaseoka Omerbašići, preko k. 294 do k. 307, 3. bataljon je držao Bandru i prostor – Pandurište – k. 394 – Skopljaci – Ibrići, Prvi je bio na liniji Stražba – k. 472 – k. 484 – Alibegovići, Drugi bataljon (bez Prve čete) na prostoru Ahmići (Sladna) i Kovačevići – zaseocima sela Sladna, a Prva njegova četa u s. Borikama k. 504. Četa pratećih oruđa bila je razmještena u selu Guljani – Hodžići. Rasporedivši snage na ovom širokom prostoru, Brigada je imala zadatak da onemogući Nijemcima uspostavu koridora pravcem Srnice – Gračanica – Doboj. U prodoru sa istoka Nijemci su uspjeli potisnuti Prvi bataljon 14. srpske brigade i pored jedinica 7. srpske brigade, 22. marta, u 13 sati ući u Gračanicu.

Sljedećeg dana, 23. marta, u ranim jutarnjim satima, Nijemci su napadali na položaje 7. srpske brigade na liniji Omerbašići – Bandra. U prvom naletu, uz upotrebu velikog broja artiljerijskih oruđa, uspjeli su ovladati položajima na Bandri, ali su protivnapadom bataljona 7. srpske brigade odatle brzo zbačeni, da bi se ponovo vratili i opet zbačeni... Četiri puta su ti položaji toga dana prelazili iz ruke u ruku – uz žestoke okršaje i obostrano velike gubitke.

Sljedećih dana, od 24. do 28. marta, na Kupresu, nedaleko od Doborovaca bilo je stacionirano 800 Nijemaca 18. njemačkog

puka sa 12 mitraljeza i 6 minobacača, a na teritoriji Sokola, Piskavice i Bukve nalazile su se ustaško-domobranske snage. Pošto je došlo do izvjesnih pomjeranja jedinica JA u širem rejonu Sladne (Bandra – Stražba), od 28. marta Nijemci intenzivnije prebacuju svoje snage komunikacijom Brčko – Srnice – Doborovci – Gračanica – Doboj. Tih dana njemačkim snagama duž ove saobraćajnice (na prostoru Gračanica – Soko – Monj) pristižu značajna pojačanja (dijelovi 7. SS “Princ Eugen” divizije sa izvjesnim brojem tenkova i topova) pa se rasplamsavaju oštre danonoćne borbe na komunikaciji Kupresi – Soko i liniji Soko – Bandra – Kapetanova bina – Stražba – Srnice – Borik. Bilo je to poprište najžešćih sukoba u završnim borbama za istočnu Bosnu.⁶

Pad Bandre, Vranjevca i Stražbe – slom odbrane Gračanice, 5. 4. 1945.

Pod pritiskom krupnih jedinica JA na tom sektoru, 1. aprila Nijemci povlače svoje snage iz rejona Srnica, ali se zadržavaju u širem rejonu Doborovaca (Kupresi, Vranjevac, Monj). Istog dana Generalštab JA izdaje naređenje za ofanzivu jedinica JA na širem planu za konačno oslobođenje zemlje. Shodno tom naređenju, Štab Druge armije, 4. aprila izdaje zapovijest podčinjenim jedinicama za proboj neprijateljskog fronta na pravcu Srnice – Doborovci – Soko – Gračanica. Na sektoru Kapetanova Bina – Kupresi k. 309 bili su grupisani dijelovi 724. puka 117. njemačke lovačke divizije, jačine oko 500 vojnika, dok su se na teritoriji Vranjevac – Monj nalazili četnici i Nijemci, takođe u jačini od oko 500 vojnika. Njihovi položaji bili su u fortifikacijskom smislu dobro utvrđeni i branjeni s ciljem da spriječe prodor jedinica JA u dolinu Spreče i kod Gračanice i da na taj način omoguće izvlačenje njemačko-ustaških snaga iz doline rijeke Bosne u pravcu

⁶ Đuro Zlatković i Miloš D. Bakić, *Sedma srpska brigada*, Gradina – Niš, 1986., 383 i 384

Doboja i Dervente. Zajedničkim protivnapadima Sedme i Devete brigade i uz pomoć jugoslovenskog vazduhoplovstva, te su snage potisnute u pravcu Gračanice i inicijativa je prešla u ruke jedinica JA.

Opći napad jedinica Druge armije počeo je 5. aprila. Nakon artiljerijske pripreme, u širem prostoru Srnice – Doborovci počeo je energičan napad 7. srpske brigade. Njen Četvrti bataljon napadao je na k. 307 i k. 260 – Kapetanova bina, Treći na Kupresu s jugoistoka, između k. 307 i k. 260, Prvi – pravcem k. 307 – istočni dio Bandre – zapadni dio Pilipovine k. 309 – Kupresi, pa Vranjevac, jedna četa Drugog bataljona pravcem Bandra – istočni dio sela Doborovaca i zapadni dio Vranjevca – k. 459, a Četa pratećih oruđa, sa prostora Bandra – Stražba, podržavala je ofanzivna dejstva bataljona.

Jednovremeni napadi bataljona 7. srpske brigade, kao i ostalih jedinica 23. divizije na središnjem frontu nisu iznenadili protivnika. Sa utvrđenih položaja i bliskog odstojanja branio se žestokom vatrom bacača, mitraljeza... Ogorčene borbe trajale su čitav dan. Jedinice NOVJ osvajale su jedan po jedan položaj, jedan po jedan rov, napredovale korak po korak... Četvrti bataljon oslobodio je Kapetanovu binu i svoj uspjeh objavio paljenjem vatri kao ugovorenim signalom, Treći je energičnim dejstvima, preko sjevernih padina Vranjevca izbio na k. 497 južno od Jelovog brda. Kada je zauzeo Kupres, to je objavio paljenjem vatre i zelenom raketom, a Prvi bataljon je za to vrijeme prodro istočnim dijelom Bandre i Vranjevca, pa poslije pada

Kupresa, k. 307 i k. 309 – produžio južnim padinama Vranjevca i Monja. Na Monju je ostavio teška oruđa, kako je bilo i predviđeno, izbio na k. 555 i orijentisao se na zapad, uspostavljajući vezu sa dijelovima Devete srpske brigade na lijevom krilu.⁷ Padom Bandre, Vranjevca i Stražbe slomljen je glavni sistem njemačko-ustaške odbrane prema Gračanici. Sljedećeg dana, 6. aprila, uslijedilo je naređenje o preorijentaciji jedinica JA prema Gračanici, koja je pala 7., a Doboj 17. aprila 1945. godine. Time je rat na ovom području bio završen. Njemačke i Oružane snage NDH, (koje su, pored domobranstva, obuhvatale i ustaške, zelenokadrovske i legijske jedinice), nastavile su u rasulu povlačenje sa ovog područja prema zapadu. Mnogi pripadnici tih jedinica, pa i one koju je predvodio Ibrahim Pjanić nikada se više nisu vratili.⁸

7 Đuro Zlatković i Miloš D. Bakić, *Sedma srpska brigada*, Gradina – Niš, 1986., 400

8 Ibrahim Pjanić (1896. – 1977.) je nakon općeg sloma 1945. godine otišao u emigraciju, izbjegavši Blajburg i sve što se dešavalo oko i pod pojmom Blajburg. Nakon kraćeg vremena uspio se preko Italije prebaciti u Siriju, gdje je pripadao krugu Džafer-bega Kulenovića i Hakije Hadžića. Krajem pedesetih prelazi u Evropu, kraće vrijeme bio u Madridu, zatim prelazi u Minhen u Njemačku. Sarađivao je sa redakcijom lista "Drina", kojeg je u Madridu izdavao Vjekoslav Luburuć. Kretao se u Luburićevem krugu, bio član Hrvatskog narodnog otpora (HNO), a 1972. izabran i za predsjednika te organizacije. U Minhenu je pokrenuo list "Slobodna Hrvatska". Aktivno je sarađivao u emigrantskoj štampi u kojoj je čak objavljivao i pjesme. Poslije 1961. godine u stalnom je kontaktu s članovima porodice u Sokolu i Gračanici. Umro je krajem jula 1977. godine u Minhenu.